

УДК 796.5-05626347

Оксана Кравченко

доктор педагогічних наук, професор,

декан факультету соціальної та психологічної освіти

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

м. Умань, Україна

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9732-6546>

okskravchenko@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ ЯК ЗАСОБУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті окреслено, що поряд із організаційними заходами забезпечення дієвої структури інклюзивної освіти стоїть завдання пошуку ефективних технологій соціально-психолого-педагогічного супроводу дітей та молоді з особливими освітніми потребами, які сприятимуть нормальній соціалізації, розвитку своїх сильних сторін і талантів та подальшої інтеграції в суспільство, формуватиме соціальні компетенції для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у школі та поза її межами; уможливить належні способи взаємодії з колективом; створюватиме атмосферу спокійного прийняття відмінностей інших людей

Такі програми раціонально запроваджувати чим раніше від дня народження. Тому на освіту покладається ключове завдання, яка має бути інклюзивною як за змістом, так і за суттю. Поряд з освітніми програмами мають бути реалізовані технології соціально-психологічної підтримки та реабілітації, які б сприяли психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини.

Серед сфер діяльності для дітей та молоді найбільш цікавою і сприйнятливою є сфера дозвілля та відпочинку. Її доцільно використовувати на підставі рівних можливостей як потужний ресурс для пізнавальної та творчої роботи. Можливість пізнання культурної спадщини людства, подорожей та екскурсійних маршрутів є важливим реабілітаційним потенціалом.

Впровадження таких програм мають усі законодавчі підстави, про що свідчать нормативні документи у сфері освіти, соціальної роботи, туризму.

Аналіз змісту законодавчої бази із захисту прав людей з інвалідністю засвідчує, що їхня ефективна соціальна реабілітація є передумовою досягнення успіхів у людському, соціальному та економічному розвитку суспільства. Очевидно, що інклюзивний туризм має потужний реабілітаційний ресурс та інтегрує у собі пізнавальні, культурно-дозвіллі, соціально-виховні, фізкультурно-оздоровчі, оздоровчі заходи, що стає перспективним напрямом подальших наукових розвідок.

Ключові слова: діти, молодь, особливі освітні потреби, освіта, соціальний захист, інклюзивний туризм.

Вступ. В умовах сьогодення все більше уваги актуалізується позиція, що сталий розвиток можливий лише при врахуванні людського потенціалу як основної цінності суспільства, розширення його соціально-інтелектуального вибору і можливостей. Правове підґрунтя цих можливостей задеклароване у міжнародних та національних законодавчих документах, що й визначає зміст і спрямованість соціальної політики кожної з держав. Україна з проголошенням незалежності визначила свій статус як соціальної, що передбачає захист основних прав і свобод громадян та забезпечення належного прожиткового мінімуму вразливим категоріям населення незалежно від віку, статті, етнічної приналежності, стану здоров'я тощо. До вразливих категорій населення відносяться діти, люди з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо-переміщені особи та всі ті, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Особливої підтримки потребують діти з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [1]. Поряд із організаційними заходами забезпечення дієвої структури інклюзивної освіти стоїть завдання пошуку ефективних *технологій соціально-психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП*, які сприятимуть нормальній соціалізації, розвитку своїх сильних сторін і талантів та подальшої інтеграції в суспільство, формуватиме соціальні компетенції для налагодження дружніх стосунків з ровесниками у школі та поза її межами;

уможливить належні способи взаємодії з колективом; створюватиме атмосферу спокійного прийняття відмінностей інших людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальними працями з питань інклюзивної освіти збагатила вітчизняну наукову думка А. Колупаєва, яка окреслила стратегічні вектори розбудови освітньої галузі, зокрема освіти дітей з особливими потребами, представила 3-х етапний історичний екскурс розвитку галузі за часів незалежності України. Серед наукових робіт, де висвітлюються різні аспекти супроводу навчання студентської молоді з особливими потребами, значний інтерес для нас становлять наукові розробки П. Таланчука. З науково-практичної точки зору важливими є педагогічні умови професійної реабілітації молоді з особливими потребами, обґрунтовані А. Шевцовим.

Питання соціалізації, соціальної адаптації та реабілітації вразливих категорій населення досліджували вчені: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Н. Коляда, Г. Лактіонова, М. Лукашевич, І. Мигович, Л. Міщик, Ж. Петрочко, І. Пеша, В. Поліщук, А. Рижанова, Л. Романовська, Т. Семигіна, Л. Тюття, С. Харченко й ін.

Мета статті – здійснити аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства щодо впровадження інклюзивного туризму як інноваційного засобу реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження. У суспільстві актуалізується освітні та соціально-орієнтовані послуги, покликані відновити порушену гармонію людства, соціуму, екологічного середовища, зменшити негативні наслідки криз. У цьому контексті люди з інвалідністю виступають не лише як об'єкти надання соціальної допомоги, але й як суб'єкти соціально-культурної діяльності. Держави зацікавлені в розробці та впровадженні освітніх програм, які б дозволили інтегрувати їх у суспільство як повноцінних і повноправних учасників життєдіяльності, підвищити їх потенціал як робочої сили у різних галузях виробництва та економіки.

Така «формула» закладена в основних міжнародних документах. *Конвенція ООН про права дитини (1989)* [2] стаття 23 визначає, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства. На забезпечення особливих потреб неповноцінної дитини допомога спрямована на забезпечення ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини.

Актуалізується право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

Важливим ресурсом досягнення такого завдання є освіта, яка має бути спрямована на: розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини; виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної; виховання поваги до навколишньої природи тощо. Поряд з освітою визнається право дитини на відпочинок і дозвілля, право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті шляхом сприяння наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку.

У *«Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю»* (1993) [3] підкреслюється, що одним з головних завдань соціально-економічного розвитку є забезпечення всіх особам з інвалідністю доступу до всіх сфер життя суспільства.

Поглиблене розуміння цієї проблеми є частиною освітніх та реабілітаційних програм і заходів для дітей з особливими освітніми потребами.

Під терміном «реабілітація» розуміється процес допомоги людям з інвалідністю досягнути оптимального фізичного, інтелектуального, психічного та соціального рівня діяльності і підтримки його, надаючи їм тим самим засоби для зміни життя і розширення меж їхньої незалежності. Держава має забезпечити надання людям з інвалідністю послуг з реабілітації, з тією метою, щоб дозволити їм досягнути і підтримати оптимальний рівень їх самостійності і життєдіяльності. В основі таких послуг повинні лежати фактичні потреби людей з інвалідністю і принципи всебічної участі у житті суспільства. Зокрема, шляхом здобуття освіти на всіх рівнях, а також залучення до участі в культурному житті та відпочинку на рівних можливостях.

У *«Конвенції про права осіб з інвалідністю» (2006)* [4] до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Ключовою «ниткою» Конвенції є твердження, що повноцінна участь осіб з інвалідністю у суспільному житті – це цінний нинішній і потенційний внесок у загальний добробут, що дасть можливість досягти значних успіхів у людському, соціальному та економічному розвитку суспільства. Повноцінна участь шляхом забезпечення інклюзивної освіти на всіх рівнях і навчання протягом усього життя права без дискримінації й на підставі рівності можливостей.

Поряд із здобуттям освіти має забезпечуватися система ефективних і належних реабілітаційних заходів, особливо у сфері охорони здоров'я, зайнятості, освіти й соціального обслуговування, щоб надати особам з інвалідністю можливість для досягнення й збереження максимальної

незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних та професійних здібностей і повного включення й залучення до всіх аспектів життя.

З огляду на важливість забезпечення доступності фізичного, соціального, економічного та культурного оточення, охорони здоров'я та освіти, посилено звертається увага на участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку. У цьому відношенні особи з інвалідністю мають право на: доступ до творів культури в доступних форматах; доступ до таких місць культурних заходів чи послуг, як театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки й туристичні послуги, а також доступ до пам'ятників і об'єктів, що мають національну культурну значущість; можливість розвивати й використовувати свій творчий, художній та інтелектуальний потенціал не тільки для власного блага, а й для збагачення всього суспільства.

Відповідно на рівні держави має забезпечуватися доступ до рекреаційних і туристичних об'єктів; до участі в іграх, у проведенні дозвілля та відпочинку й у спортивних заходах, зокрема заходах у рамках шкільної системи; до послуг тих, хто займається організацією дозвілля, туризму, відпочинку та спортивних заходів.

Відповідно до *Цілей сталого розвитку на 2016-2030 рр.* [5] визначальною є четверта ціль за назвою «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх», яка передбачає, що до 2030 року кожна країна-учасниця повинна ліквідувати гендерну нерівність у сфері освіти і забезпечити рівний доступ до освіти та професійно-технічної підготовки всіх рівнів для уразливих груп населення, у тому числі інвалідів, представників корінних народів і дітей, які перебувають в уразливому становищі. Кожен заклад освіти повинен враховувати особливі потреби інвалідів і гендерні аспекти, та забезпечити безпечне, вільне від насильства і соціальних бар'єрів та ефективне середовище навчання для всіх.

Здобуття незалежності держави ознаменувалося прийняттям основного Закону – *Конституції України*, де стверджується рівність прав усіх людей,

незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, від мовних та інших ознак. У Конституції визначено та стверджено основні права людини, серед яких – право на освіту (стаття 53), право на соціальний захист (стаття 46) та ін. [6].

Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні.

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» (2001) [7] на рівні держави мають бути забезпечені належні умови для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності.

Серед ключових понять Закону є дитина з інвалідністю – це дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту.

Разом з тим причина інвалідності є підставою віднесення такої категорії дітей до тих, яка перебуває у складних життєвих обставинах – умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток, і зумовлюють здійснення соціального захисту.

Серед визначених гарантій та основних прав дітей, статтею 20 цього Закону передбачено залучення дитини до національної та світової культури з метою сприяння соціальному, духовному, моральному благополуччю, всебічному здоровому розвитку дитини, сприяння розвитку індивідуальної та колективної творчості дітей.

Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991) [8] гарантує людям з інвалідністю рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями і інтересами.

Закон декларує, що особа з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист. Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у: виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу (далі - об'єкти фізичного оточення), транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту тощо.

Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006) [9] відповідно до Конституції України визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або компенсації наслідків, спричинених стійким порушенням здоров'я, функціонування системи підтримання особами з інвалідністю фізичного, психічного, соціального благополуччя, сприяння їм у досягненні соціальної та матеріальної незалежності.

У законі особа з інвалідністю вважається особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити

умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Реабілітація осіб з інвалідністю – це система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення.

Для реалізації цієї системи є: реабілітаційні послуги – послуги, спрямовані на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня життєдіяльності особи з метою сприяння її інтеграції в суспільство; реабілітаційні заходи - комплекс заходів, якими здійснюється реабілітація осіб з інвалідністю.

Серед видів реабілітаційних заходів виокремлено: психологічні, які мають на меті психокорекцію якостей і функцій особи з інвалідністю, її мотивації до життєдіяльності та праці, профілактику негативних психічних станів, навчання прийомів і методів психологічної саморегуляції; соціальні, які передбачають соціально-побутову адаптацію і соціально-середовищну орієнтацію, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення; психолого-педагогічні, які передбачають психологічну і педагогічну корекцію розвитку; фізкультурно-спортивні, які передбачають фізкультурно-спортивну підготовку та адаптацію, організацію і проведення фізкультурно-оздоровчих і спортивних занять; та ін.

Основними формами реабілітаційних заходів є: надання реабілітаційних послуг; забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення; матеріальне забезпечення.

Документом, який визначає механізм надання особам з інвалідністю послуг із комплексної реабілітації є *Постанова КМУ від 31 січня 2007 р. № 80*

«Про затвердження Порядку надання окремим категоріям осіб послуг із комплексної реабілітації (абілітації)».

Закон України *«Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»* (2001) [10] визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю. Сферами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є: громадська; економічна; освітня; виховна; культурна; оздоровча.

До основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді, належать соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід, консультування. Відповідно соціальна реабілітація передбачає здійснення заходів, спрямованих на оптимізацію і коригування ставлення сімей, дітей та молоді до відповідального батьківства, формування у них навичок до самообслуговування, самостійного проживання та інтеграції в суспільство. Серед основних напрямів державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є: інтеграція в суспільство дітей та молоді з інвалідністю.

У ЗУ *«Про соціальні послуги»* (2003) реабілітацію було включено до переліку соціальних послуг, де вона визначалася як «система медичних, професійних, соціальних заходів, спрямованих на надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, допомоги у відновленні ними порушених функцій організму, компенсації обмежень життєдіяльності та підтриманні оптимального фізичного, інтелектуального, психічного, соціального рівнів та якості для досягнення соціальної і матеріальної незалежності, соціально-професійної адаптації та інтеграції в суспільство». Однак, згідно внесеним до ЗУ *«Про соціальні послуги»* від 18 вересня 2012 року, визначення реабілітації було вилучено із Закону. Натомість, соціальна реабілітація з'являється у «Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» та визначається як «навчання, формування, розвиток та підтримка соціально-побутових навичок (самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, приготування їжі, користування грошима,

орієнтування тощо); допомога в забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними; психологічна підтримка; організація дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності, працетерапії; арт-терапія; надання інформації з питань соціального захисту населення».

З 1 січня 2020 р. вступив в дію новий *Закон України «Про соціальні послуги» (2019)* [11], який визначає складні життєві обставини як обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно. До чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини відносять інвалідність. Відповідно соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Соціальні послуги спрямовані на реалізації триєдиної мети: профілактика складних життєвих обставин; подолання складних життєвих обставин; мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин. Серед базових соціальних послуг реабілітації не визначено, а що стосується соціального захисту людей з інвалідністю передбачені наступні: фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; переклад жестовою мовою; *супровід під час інклюзивного навчання* тощо [11].

Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки передбачає, що органи місцевого самоврядування забезпечують розвиток соціальних, медичних, освітніх, реабілітаційних послуг для дітей та сімей з дітьми, можуть виділяти необхідні для цього фінансові та кадрові ресурси [12].

Відповідно до *Рекомендацій парламентських слухань на тему «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення»* (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 10, ст.67) передбачається забезпечення

розроблення порядку супроводу дітей з особливими освітніми потребами від народження до повноліття, а також порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, освіти та соціального захисту населення під час здійснення ними супроводу таких дітей.

Стосовно здобуття освіти дітьми з інвалідністю у жовтні 2010 року Міністерство освіти і науки України затвердило *«Концепцію розвитку інклюзивної освіти»*, яка передбачає необхідне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання та здійснення відповідних інституційних змін.

На виконання поставлених завдань у серпні 2011 року Кабінет Міністрів України затвердив *«Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах»*.

Так, у Законі України *«Про освіту»* (2017) [1] визначено, що інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Задля підтримки інклюзивної освіти у 2018 р. в державі утворюються Інклюзивно-ресурсні центри щодо застосування сучасних методик проведення комплексної оцінки, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, адаптації освітніх програм до потреб дітей з особливими освітніми потребами, розробки індивідуальної програми розвитку та з інших питань в межах своєї компетенції та ін. (*Положення про ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти, постанова КМУ від 22 серпня 2018 р. № 617*).

Безпосередня організація інклюзивного навчання у закладах освіти здійснення командою психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами закладу освіти. *Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми в закладі загальної середньої та дошкільної освіти затвердженого наказом МОН від 8.06.2018 № 609*.

Закон України «Про вищу освіту» (2014) [13] декларує, що особа з особливими освітніми потребами – це особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти; тому навчальні заклади зобов'язані створити та забезпечити рівні умови доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення осіб з особливими освітніми потребами спеціальним навчально-реабілітаційним супроводом та створення для них вільного доступу до інфраструктури ЗВО з урахуванням обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я.

Організація інклюзивного навчання в закладах вищої освіти здійснюється згідно з постановою КМУ від 10.07.2019 р. № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти».

Згідно чинного законодавства необхідними умовами якісного інклюзивного навчання є: визначення особливих освітніх потреб дитини; підвищення кваліфікації педагогічних працівників; створення інклюзивного освітнього середовища; надання освітніх, психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг; забезпечення учнів спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку; здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання із обов'язковим залученням батьків до освітнього процесу.

Наразі розробка освітніх та реабілітаційних програм має враховувати ключові засади *Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2020-2025 рр.*, серед яких ключовою засадою є якість освіти та культурний рівень, оскільки забезпечують належний розвиток людського капіталу, що є передумовою економічного розвитку держави.

Аналіз існуючої ситуації по лінії Міністерства освіти і науки України дозволив констатувати, що потребує оновлення зміст освіти, підходи до організації освітньої діяльності, методики навчання та культура оцінювання, а також освітній простір, які є застарілими та не дають можливості здобувати ключові компетентності для ціложиттєвої освіти, а також наскрізні вміння

для успішного життя (критичне та творче мислення, вміння розв'язувати складні проблеми, співпраця з іншими, емоційний інтелект та інші) учням та ученицям, в т.ч. з особливими освітніми потребами.

Відтак ціллю 1.2. визначено: «Випускники школи є самодостатніми, творчими та креативними особистостями, які мають ґрунтовні знання та володіють компетентностями, що потрібні у сучасному світі».

Підціллі:

1. Оновлений зміст освіти і методики навчання відповідають потребам формування ключових компетентностей для життя

2. Кваліфіковані педагогічні працівники є вмотивованими до педагогічної діяльності та професійного розвитку, володіють сучасними методиками навчання. Соціальний статус педагога є привабливим

3. Мережа шкіл спроможна надавати якісну освіту усім дітям, незалежно від місця їхнього проживання

4. Здобувачі освіти навчаються в безпечному, сучасному, комфортному, *інклюзивному* та мотивуючому освітньому середовищі

5. Випускниці та випускники здійснюють свідомий, зважений вибір професії, розуміючи перспективи, які дає завершення того чи іншого рівня освіти

Пропонований курс політики до 2025 р. передбачає, що здобувачі освіти будуть навчатися в безпечному, сучасному, комфортному, *інклюзивному* та мотивуючому освітньому середовищі. У рамках забезпечення доступності мережі закладів освіти для здобуття дітьми з ООП повної загальної середньої освіти до 2024 р. передбачено вдосконалення діяльності інклюзивно-ресурсних центрів щодо надання послуг дітям з ООП, їх психолого-педагогічної оцінки та супроводу; до 2022 р. – розроблення моделі взаємодії між закладами освіти, що забезпечують здобуття учнями з ООП повної загальної середньої освіти; до 2024 передбачено забезпечення умов для навчання учнів з ООП в закладах загальної середньої освіти, а також надання психолого-педагогічної підтримки учасникам освітнього процесу.

По лінії Міністерства соціальної політики України відповідно на реалізацію Цілі 3.1. «Людина з інвалідністю, яка може та хоче працювати, має для цього всі можливості, а людина, яка не може працювати за станом здоров'я, отримує гідний рівень утримання та догляду». Відповідно наявність інвалідності не повинна бути причиною бідності та ізоляції від суспільства – передбачено забезпечення реабілітаційними заходами 100% осіб, які їх потребують. Формування культури прийняття осіб з інвалідністю через широку систему просвітницьких заходів та залучення до таких заходів усіх суспільних інституцій для досягнення максимальної інклюзивності.

Таким чином, протягом найближчих п'яти років зусилля як держави, так і громад, мають бути спрямовані на інноваційний розвиток освіти – інклюзивної. Поряд із здобуттям освіти дітей та молоді з ООП, мають бути всі охоплені реабілітаційними послугами та соціально-психологічним супроводом. Відтак, наразі пошук та розробка інноваційних послуг та заходів комплексної реабілітації.

Серед перспективних заходів Програми уряду до 2025 р. по лінії Міністерства культури, молоді та спорту України окремо виокремлено Ціль 4.6. «Люди активно подорожують Україною в цілях туризму».

Здійснимо аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства щодо туризму, який розглядаємо як один із ефективних засобів соціальної реабілітації, спрямованої на розширення життєвого простору людей з інвалідністю.

Міжнародними правовими актами з регулювання туристської діяльності передбачено основні засади розвитку національного та міжнародного туризму.

«Хартія туризму» (1985 р.) [14] регламентує право кожної людини на відпочинок та дозвілля. Реалізація цього права є показником соціальної рівноваги та всезагальної свідомості.

У 1991 р. Генеральна Асамблея ЮНВТО прийняла резолюцію під назвою «Створення можливостей для туризму для людей з обмеженими

можливостями у дев'яності роки», текст якої був у подальшому оновлений у 2005 р. в Дакарі (Сенегал) і був названий «Туризм, доступний для всіх» (резолуція A/RES/492 (XVI)\10). У Декларації щодо полегшення туристичних подорожей, прийнятої на 18 сесії Генеральної асамблеї в Астані (Казахстан) у 2009 р., ЮНВТО закликає країни-члени зробити свої туристичні об'єкти і заклади доступними для людей з обмеженими фізичними можливостями, публікувати чітку і детальну інформацію про існуючу службу прийому людей і проблемах, з якими вони стикаються у ході подорожей.

Швидкий ріст туристичної діяльності з рекреаційними, культурними, оздоровчими цілями, а також її потужний позитивний вплив для саморозвитку людини зумовлює держав сприяти розвитку відповідального і доступного туризму в рамках реалізації основних прав і свобод громадян, в тому числі з інвалідністю. Відтак, соціальну спрямованість туризму вперше визначено «Глобальним етичним кодексом туризму» (1999) тощо.

Закон України про «Туризм» (1995) [15] визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей.

Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для осіб з інвалідністю; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо.

Серед основних цілей державного регулювання в галузі туризму є: забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на

відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав. Серед основних пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму є: забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб.

Розпорядженням КМУ від 16 березня 2017 р. № 168-р *«Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року»* врегульовано забезпечення доступності об'єктів туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.

Отже, право на відпочинок та забезпечення доступності на туризм є конституційним правом громадян, в тому числі осіб з інвалідністю.

Таким чином, серед вимог сьогодення створення програм для людей з інвалідністю, реалізація яких дає для них можливість відчувати себе повноцінними та повноправними учасниками суспільного життя. Такі програми раціонально запроваджувати чим раніше від дня народження. Тому на освіту покладається ключове завдання, яка має бути інклюзивною як за змістом, так і за суттю. Поряд з освітніми програмами мають бути реалізовані технології соціально-психологічної підтримки та реабілітації, які б сприяли психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини.

Серед сфер діяльності для дітей та молоді найбільш цікавою і сприйнятливою є сфера дозвілля та відпочинку. Її доцільно використовувати на підставі рівних можливостей як потужний ресурс для пізнавальної та творчої роботи. Можливість пізнання культурної спадщини людства, подорожей та екскурсійних маршрутів є важливим реабілітаційним потенціалом.

Впровадження таких програм мають усі законодавчі підстави, про що свідчать нормативні документи у сфері освіти, соціальної роботи, туризму.

Аналіз змісту законодавчої бази із захисту прав людей з інвалідністю засвідчує, що їхня ефективна соціальна реабілітація є передумовою досягнення успіхів у людському, соціальному та економічному розвитку суспільства. Очевидно, що інклюзивний туризм має потужний реабілітаційних ресурс та інтегрує у собі пізнавальні, культурно-дозвіллеві, соціально-виховні, фізкультурно-оздоровчі, оздоровчі заходи, що стає перспективним напрямом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.03.2020)
2. Конвенція ООН про права дитини (1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 19.03.2020)
3. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року "Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306 (дата звернення: 19.03.2020)
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 17.03.2020)
5. Цілі сталого розвитку на 2016-2030 рр. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 20.03.2020)
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 27.03.2020)
7. Закон України «Про охорону дитинства» (2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 27.03.2020)
8. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 25.03.2020)
9. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 25.03.2020)
10. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 26.03.2020)
11. Закон України «Про соціальні послуги» (2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 26.03.2020)
12. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-p> (дата звернення: 28.03.2020)
13. Закон України «Про вищу освіту» (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 28.03.2020)

14. «Хартія туризму» (1985 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_640 (дата звернення: 30.03.2020)
15. Закон України «Про туризм» (1995). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр> (дата звернення: 30.03.2020)

Abstract. The article states that along with organizational measures to ensure the effective structure of inclusive education is the task of finding effective technologies for social, psychological and pedagogical support of children and youth with special educational needs, which will contribute to the normal socialization, development of their strengths and talents and further integration, develop social competences to build friendly relations with peers at school and beyond; enable proper ways of interaction with the team; will create an atmosphere of calm acceptance of other people's differences.

Such programs should be implemented as early as possible from the day of birth. Therefore, education is entrusted with a key task that must be inclusive, both in content and in substance. Along with educational programs, technologies of social and psychological support and rehabilitation should be implemented, which would contribute to the psychological recovery and social integration of the child.

Among the areas of activity for children and young people, the most interesting and sensitive area is leisure and recreation. It should be used on an equal footing as a powerful resource for cognitive and creative work. Being able to learn about the cultural heritage of mankind, travel and sightseeing itineraries is an important rehabilitation potential.

The implementation of such programs has all the legal grounds, as evidenced by regulatory documents in the fields of education, social work, tourism.

An analysis of the content of the legal framework for the protection of the rights of persons with disabilities shows that their effective social rehabilitation is a prerequisite for success in human, social and economic development of society. It is obvious that inclusive tourism has a powerful rehabilitation resource and integrates cognitive, cultural, recreational, social and educational, health and wellness activities, which becomes a promising direction for further scientific exploration.

Keywords: children, youth, special educational needs, education, social protection, inclusive tourism.

References

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine «About education», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (Accessed 17 Mart 2020).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1989), UN Convention on the Rights of the Child, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (Accessed 19 Mart 2020).

3. Rezoliutsiia 48/96 Heneralnoi Asamblei OON vid 20 hrudnia 1993 roku "Standard rules for ensuring equal opportunities for persons with disabilities, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306 (Accessed 19 Mart 2020)

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), «Convention on the Rights of Persons with Disabilities», available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (Accessed 17 Mart 2020)

5. Sustainable Development Goals 2016-2030, available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 20 Mart 2020)

6. Constitution of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (Accessed 27 Mart 2020)

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine «About the protection of childhood», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (Accessed 27 Mart 2020)

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine «On the basics of social protection of persons with disabilities in Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (Accessed 25 Mart 2020)

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine «On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (Accessed 25 Mart 2020)

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine «About social work with families, children and youth», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (Accessed 26 Mart 2020)

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine «About social services», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (Accessed 26 Mart 2020)

12. National Strategy for Reforming Institutional Care and Child Care for 2017-2026, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-r> (Accessed 28 Mart 2020)

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine «About higher education», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 28 Mart 2020)

14. Tourism Charter (1985 r.), available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_640 (Accessed 30 Mart 2020)

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine «About tourism», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr> (Accessed 30 Mart 2020)